

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

І. М. Коваль
Ю. І. Майстренко

ІСТОРІЯ, КОНЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Навчально-методичний посібник

Одеса
«Астропринт»
2021

УДК 32(075.8)
K563

Автори:

Коваль Ігор Миколайович, д-р політ. наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин;

Майстренко Юлія Іванівна, канд. політ. наук, доцент кафедри міжнародних відносин

Рецензенти:

Наумкіна Світлана Михайлівна, д-р політ. наук, професор, зав. кафедри політичних наук і права соціально-гуманітарного факультету Південноукраїнського національного університету імені К. Д. Ушинського;

Хома Наталія Михайлівна, д-р політ. наук, доцент, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Інституту соціальних та гуманітарних наук, Національного університету «Львівська політехніка»

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 4 від 18.06.2020 р.

Коваль І. М.

K563 Історія, концепції та сучасні досягнення політичної науки : навчально-методичний посібник / І. М. Коваль, Ю. І. Майстренко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2021. — 32 с.

ISBN 978–966–927–879–1

Навчально-методичний посібник містить виклад матеріалу курсу «Історія, концепції та сучасні досягнення політичної науки», розгляд основних тенденцій розвитку політології як науки. Посібник складається з 5 тем; супроводжується списком рекомендованих джерел.

Програма розрахована перш за все на студентів PhD, що вивчають політологію, теорію та історію міжнародних відносин, зовнішньополітичну практику й міждержавні стосунки, а також на представників гуманітарних наук, які цікавляться проблемами сучасної внутрішньої та світової політики.

УДК 32(075.8)

ISBN 978–966–927–879–1

© Коваль І. М.,
Майстренко Ю. І., 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Основні етапи формування політичної науки періоду античності.....	5
Тема 2. Основні етапи формування політичної науки періоду середньовіччя.....	8
Тема 3. Основні етапи формування політичної науки в добу Просвітництва.....	12
Тема 4. Провідні теорії розвитку міжнародних систем та процесу глобалізації.....	16
Тема 5. Альтернативні теорії розвитку міжнародних систем.....	22
Список рекомендованих джерел	25

ВСТУП

Мета курсу «Історія, концепції та сучасні досягнення політичної науки» – розгляд основних тенденцій розвитку політології як науки. Політологія являє собою цілісну сукупність знань про політику й організацію політичного життя.

Завдання курсу полягають у вивченні студентами закономірностей розвитку політичних ідей щодо функціонування й розвитку політичних систем, державних інтересів і суспільно-політичних організацій. Тим самим предмет сприяє тому, щоб громадяни усвідомлювали суспільні потреби й інтереси, могли аналізувати проблеми, що підлягають рішенню, формулювати перспективні завдання, які є нагальними для сталого розвитку суспільства.

Навчально-методичний посібник містить виклад матеріалу в логічній послідовності; складається з 6 тем; супроводжується списком рекомендованих джерел.

Програма розрахована перш за все на студентів PhD, що вивчають політологію, теорію та історію міжнародних відносин, зовнішньополітичну практику й міждержавні стосунки, а також на представників гуманітарних наук, які цікавляться проблемами сучасної внутрішньої та світової політики. Робота була виконана на кафедрі міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова.

Тема 1. Основні етапи формування політичної науки періоду античності.

Здобутки грецької та римської шкіл у дослідженні політики. Платон. Аристотель. Цицерон.

Політична думка в стародавній Греції зароджується в VII–VI ст. до н. е. в умовах розколу суспільства на класи і розвитку державності. Однією з наймогутніших і економічно розвинутих держав в стародавній Греції були Афіни, котрі являли собою рабовласницьку демократію. Спарта виступала аристократичною державою. Афіни і Спарта об'єднали навколо себе багато інших держав-міст. Суперництво цих двох найсильніших держав Греції призвело до збройного зіткнення і в V ст. до н. е. викликало тривалу міжусобну війну (Пелопоннеська війна 431–404 рр.). В цій обстановці формувалися політичні вчення, які відображали інтереси класів і партій, що боролися.

Платон (407–399 рр. до н. е.). В Афінах він заснував свою школу – Академію, яка проіснувала близько 900 років.

Основні праці: «Держава», «Закони», «Апологія Сократа».

Основні ідеї:

Ідеальна держава: 1. Вся повнота влади повинна належати мудрим людям – філософам (панування філософів у державі обґрунтовувалось необхідністю забезпечити керівне положення науки в державі; управління державою повинно перебувати в руках людей знаючих, які засвоїли ідеї, володіють висотами наукового пізнання). Ідеал держави – аристократія, держава в якій панують мудреці.

2. Розподіл вільного населення на три прошарки: філософи, які керують державою, стражі або воїни, які охороняють державу; ремісники і землероби,

які дають громадянам потрібні їм матеріальні блага. Таким чином, кожний стан суспільства робить свою справу.

3. Спільність майна для громадян перших двох станів. Пропонувалось ліквідувати приватну власність: стражі не повинні мати ніякої власності, крім цілком необхідної, а все, що потрібно для задоволення їх потреб, вони повинні одержувати від інших громадян; жити вони повинні спільно, цілими таборами, мати спільні трапези.

4. Жінки повинні мати рівні права з чоловіками, повинен бути відкритий доступ до різних посад, включаючи посаду — правителя-філософа.

Аристотель (384-332 рр. до н. е.). Після смерті Платона Аристотель відкрив в Афінах свою школу; написав багато праць з різних галузей знань.

Основні праці: «Метафізика», «Про душу», «Політика».

Основні ідеї:

Аристотель виправдовував рабство (варвар і раб — по природі своїй поняття тотожні; греки ніде не повинні бути на становищі рабів. Раб — це власність государя; з рабами слід поводитись суворо, не розвивати дружніх почуттів, щоб уникнути рабських повстань); висловлюється за приватну власність, проти платонівської спільності майна у панівної верхівки суспільства, але був противником безмежної за своїми розмірами власності; рекомендував підтримувати бідняків, забезпечуючи їх всім необхідним для заняття ремеслом і землеробством; оголошує, що людина є істота політична, а держава має свою основу в природному прагненні людей до співжиття, це прагнення приводить до утворення сім'ї, із сімей утворюються поселення, із поселень — держава. В державі громадянин одержує все необхідне для досконалого життя, дозволя і всі зовнішні блага для задоволення потреб людини й необхідні засоби виховання.

Держава: 1. Держава — союз вільних людей. Раби, хоч вони і необхідні для держави, стоять поза державним спілкуванням, ремісники також не входять до складу членів державного спілкування.

2. Держава — необхідна і вічна форма співжиття, без якої люди ніколи і ні при яких умовах обходитись не можуть.

3. Форма держави — це організація державної влади. Класифікацію форм держави: три правильні - монархія, аристократія, політія, і три неправильні - тиранія, олігархія, демократія. Влада одного - монархія; влада небагатьох - аристократія; влада більшості - політія (поєднання олігархії і демократії). Аристотель був прихильником останньої.

Цицерон (106-43 рр. до н. е.).

Основні праці: «Про державу», «Про закони», «Про обов'язки».

Основні ідеї: вимагав від громадян активної участі в житті держави; симпатизував великим землевласникам, найбільш почесній групі в суспільстві, бо вони присвячують себе вигідному, приємному і гідному для світської людини заняттю; негативно ставився до дрібних торговців, ремісників та найманих робітників.

Тема 2. Основні етапи формування політичної науки періоду середньовіччя.

Вклад християнських авторів у політичні дослідження. Аврелій Августин. Тома Аквінський. Ніколо Макіавеллі. Гуго Гроцій.

Аврелій Августин (354-430) жив напередодні загибелі Римської держави. У віці 33 років прийняв християнство і став прихильником релігії.

Основні праці: «Монологи», «Сповідь», «Про Град Божий».

Основні ідеї: стверджував, що всі люди від першої людини, Адама, одержали по спадщині гріховну природу, тому людина вільна тільки до схильності до зла, але не до добра; спасіння можна знайти тільки вірою та особливою милістю Бога, котра дається обраним; намагається довести, що вся історія людства становить собою розвиток двох протилежних держав — «земної», «гріховної», «царства диявола» і «держави Божої», що складається із «обраних божих»; встановлює етапи в розвитку, з одного боку, «мирської», з другого - «божой» держави, метою божої держави є вічне життя і єднання з Богом; визнав, що інститут рабства суперечить розумній природі людини, але встановлений Богом, як покарання за гріхи; держава - це багато людей, об'єднаних суспільним зв'язком; держава, що ставить собі завдання тільки задоволення земних цілей, позбавлена правди, така держава нічим не відрізняється від зграї розбійників; тільки царство боже, тобто церква, володіє істинною правдою; стояв повністю на позиціях захисту держави духовенства; закликав суворо боротися з різною опозицією, що виступала проти існуючого ладу і панівного віровчення.

Тома Аквінський (1224-1284), католицький монах, походить із знатного графського роду.

Основні праці: «Коментарі до Аристотелевої «Політики».

Основні ідеї: стверджував, що хоч Бог створив людей вільними, але рабство існує як неминуче покарання за гріхи; виступає захисником нерівності і

феодальної ієрархії; селяни й містяни-землероби становлять нижчу групу населення, вони покликані виконувати низькі роботи, не можуть брати участі в управлінні державою, їх існування необхідно для господарства, але вони не становлять частини держави, а є придатком до інших її елементів; до середнього класу належать воїни, судді, адміністратори, вчені, священники та дворяни, до вищого - правителі; вважав неможливим досягнення людиною повного блаженства силами держави без допомоги церкви, а остаточне досягнення цієї мети можливе лише в загробному житті; обґрунтував непорушність існуючого феодального ладу; закликав громадян до підкорення, вирішального значення надавав владі; передбачаючи можливість зіткнення церкви з державою, припустив навіть можливість опору державній владі, коли вона придбала щось незаконно (наприклад, шляхом насилля або підкупу) або невірно використовує це; вважав кращою і найбільш природною формою правління монархію; виділив п'ять форм державного правління: монархію, аристократію, олігархію, демократію і змішану форму - поєднання аристократії і демократії; вважав, що папа мав повноваження відлучати від церкви імператорів і королів; обґрунтовував необхідність інквізиції, індульгенції та ін; інститут приватної власності має не божественне, а людське походження по природному праву, все належить Богу, проте приватна власність не суперечить природному праву.

Ніколо Макіавеллі (1469-1527). Народився у Флоренції та походив з бідної дворянської родини. Протягом чотирнадцяти років служив у канцелярії уряду секретарем «Ради десяти», відповідаючи за військові та іноземні справи. У 1512 році республіка у Флоренції пала. Макіавеллі втратив свою посаду і був засланий до свого маєтку, потім заарештований за участь у змові проти тирана Медичі. Макіавеллі одним із перших кладе початок політичній науці, заснованій не на догмах релігій, а на спостереженнях фактів, на спробах пізнання історії і людської психології.

Основні праці: «Міркування з приводу першої декади Тіта Лівія», «Володар», «Історія Флоренції».

Основні ідеї:

1. *Характеристика людини:* люди по природі злі, не постійні, невдячні, боягузи, неправдиві, лицемірні, заздрісні, переповнені ненавистю до інших, при необмеженості здібностей володіють непомірними бажаннями; завжди незадоволені сучасним і хвалять старі часи; наслідують, причому пороки переймають легше, ніж гідність. Людина - «сама жалюгідна і нещасна тварина, яка цілком ґрунтовно вітає свою появу на світ гучним плачем».
2. Радив політику рахуватись з характеристиками людини, які вказані в п.1й розглядає їх як прояв незмінної природи людини.
3. Політик повинен ігнорувати принципи моралі й таким чином зможе вирішувати свої завдання.
4. Прихильник централізованої національної держави.
5. Відстоював світську державу, вільну від впливу феодальної католицької церкви; національну державу, незалежну від релігійної організації.
6. Віддавав перевагу республіці, в якій до участі в здійсненні влади одночасно покликані представники народу, знаті і виборний глава держави, де поєднуються принципи правління: демократичний, аристократичний і монархічний. Республіка – міцніша форма державного ладу, краще пристосовується до різних обставин часу, більше всього сприяє поліпшенню народного добробуту.
7. Республіка можлива не скрізь й в деяких випадках перевагу віддає монархії. У «Володарі» вбачав монарха з тим, щоб створити єдину централізовану державу, так необхідну буржуазії для подолання роздробленості і утримання народу в покорі; влада сильного володаря є надійним засобом досягнення політичної єдності.
8. «Володар» має бути відважним, віроломним, хитрим, турбуватися про силу («Добрі друзі завжди будуть, якщо будуть добрі війська»).

Гуго Гроцій (1583-1645). Юрист, державний діяч і письменник.

Основні праці: «Про право війни і миру»

Основні ідеї:

1. Джерелом права виступає природа.
2. Другим джерелом права визнає Бога (не бажаючи вступати в конфлікт з богослов'ям, він застерігає, що хоч природне право діяло б і без Бога, але ж Бог існує і є творцем всього сущого), відзначає галузь права божественного.
3. Вважав носієм суверенітету господаря, а не народ.
4. Приватна власність виникла в результаті угоди людей; право власності він визначає як можливість розпорядження предметами та їх відчуженням.
5. В основі міжнародних відносин повинно лежати право і справедливість; джерелами цього права є природа і згода народів.

Тема 3. Основні етапи формування політичної науки в добу Просвітництва.

Розвиток античних традицій мислителями нового часу. Томас Гоббс. Джон Локк. Шарль Луї Монтеск'є. Жан-Жак Руссо.

Томас Гоббс (1588–1679).

Основні праці: «Про громадянина», «Левіафан».

Основні ідеї:

1. Основне у світі - матерія тіла;світ складається з дрібних частинок матерії – атомів; матерія існує вічно.
2. Держава - великий механізм, утворений в результаті руху і зіткнення людських прагнень і страстей. Первісний елемент держави - окремо ізолювана людина.
3. Люди в природному стані перебувають в постійній ворожості одне до одного; егоїстичні прагнення і страх характеризують людину в природному стані;«Людина людині - вовк». Природний стан є станом загальної війни - війни всіх проти всіх.
4. Суспільний договір приводить до утворення суспільства і держави одночасно. Суспільний договір - об'єднання кожного з кожним, завдяки якому маса, натовп перетворюються в організоване суспільство і утворює єдине ціле.
5. Стверджував, що люди встановлюють державну владу на умовах повного і безумовного підкорення; вони повинні відмовитись від всіх своїх «природних» прав і в усьому повністю підкорятися державній владі, інакше вони змушені будуть знов повернутись в той природний стан, в якому перебували раніше.
6. Державна влада єдина, абсолютна і нічим необмежена.
7. Верховна влада може належати одній особі (монархія), може належати небагатьом кращим (аристократія), може бути організована і демократично.

Джон Локк (1632–1704).

Основні праці: «Два трактати про уряд», «Білль про права», «Про державу».

Основні ідеї:

1. Політична влада має право видавати закони і карати смертю для регулювання і збереження власності.
2. Політична влада має право спрямувати сили суспільства на виконання законів і на захист іноземців, і все це - тільки для суспільного блага.
3. Природний стан людей як стан повної рівності, підпорядкований природному закону.
4. Природний стан є станом миру, взаємної допомоги і захисту.
5. Стан війни - це ворожнеча, хитрість, взаємне знищення, один із найзначніших чинників утворення держави: як тільки утворюється загальна влада, війна припиняється, оскільки ті, що сперечаються, звертаються до влади.
6. Свобода людини у суспільстві - це залежність від законодавчої влади, встановленої спільною угодою всіх.
7. Головна мета суспільства - збереження власності. Необхідні умови: точно визначений закон;безпристрасний суддя;сила, щоб забезпечити виконання рішень.
8. Головною метою державної влади є мир, безпека і суспільне благо, а інших цілей у влади не повинно бути.
9. Вища влада в державі завжди законодавча, а виконавча і федеративна влада їй підпорядковані.

Шарль Луї Монтеск'є (1689–1755).

Основні праці: «Персидські листи», «Захист. Про дух законів», «Трактати про обов'язки».

Основні ідеї:

1. Природний стан - це мирне життя людей у сім'ї.

2. Законодавець повинен рахуватись з кліматом, так на півдні клімат жаркий, там народ віддається ліні та зніженості, й для того, щоб примусити людей працювати, необхідний страх покарання. Клімат може на півдні викликати рабство, хоч рабство ніде не відповідає природі, але на півдні рабство менш противне природі, ніж на півночі.
3. Деспотизм також частіше і скоріше складається на півдні, ніж на півночі, оскільки жара послаблює мужність людей і створює передумови для встановлення політичного рабства.
4. На законодавство впливає також ґрунт, так родюча земля сприяє підкоренню і розвитку землеробства, а землероби зайняті своїми справами, не охороняють свою свободу, плодюча земля породжує зніженість і прив'язаність до життя, паралізує енергію, тому й виникає рабство.
5. Гори і острови сприяють свободі, оскільки ускладнюють доступ в країну завойовникам. Рівнини, навпаки, сприяють до деспотизму, рабству, оскільки створює передумови для рабства (родючі землі), і рівнини легко завоювати, встановлювати іноземне панування.
6. Розрізняє три «правильні» форми держави: демократію, аристократію і монархію.
7. Зміна форми держави частіше всього викликається недостатністю або надлишком в здійсненні принципів, котрих дотримується та чи інша форма. Розмір держави також відіграє роль: мала республіка може загинути від зовнішнього натиску, тому вони повинні об'єднатися одна з одною; монархія краще чинить опір зовнішньому ворогу, однак піддається внутрішній деформації внаслідок великих розмірів, бо велика держава схильна до деспотизму.
8. Пропонував план утворення федеративної держави, в якій би поєдналися вигоди великої держави з вигодами малої.
9. Законність - важливіша в державі; вона забезпечує політичну свободу.

10. Розрізняє в державі три влади - законодавчу, виконавчу і судову, які мають належати різним органам держави й урівноважувати й стримувати одна одну.

Жан-Жак Руссо (1712-1778).

Основні праці: «Нова Елоїза», «Еміль або про виховання», «Суспільний договір».

Основні ідеї:

1. Захищає парадоксальну тезу: наука, мистецтво, вся культура не тільки приносять користь, але й псують людину.
2. Головне джерело зла - багатство, а наука і мистецтво породжуються розкішшю, розкриває сутність свого виступу проти розвитку культури.
3. Зображає державу як результат винаходу, «змови багатих».
4. Був противником народного представництва, вважаючи, що кожний громадянин повинен особисто брати участь в обговоренні і прийнятті законів. Депутати - тільки прикажчики народу, і тому вони не можуть вирішувати остаточно. Їх рішення може набути силу закону лише після затвердження його народом шляхом референдуму.

Тема 4. Провідні теорії розвитку міжнародних систем та процесу глобалізації.

Концепція моці Г. Моргентау та «м'якої моці» Дж. Ная - молодшого.
Концепція «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона. «Теорія зчеплення» Дж. Розенау. Концепція «безпечного товариства» К. Дойча.

Ганс Моргентау (1904-1980). Основоположник школи політичного реалізму. Велике значення приділяв розробці теорії «національного інтересу».

Основні праці: «На захист національного інтересу», «Політика поміж націями», «Політичні дилеми», «Мета американської політики», «Політика у ХХ ст.», «Нова зовнішня політика для Сполучених Штатів», «Істина і сила».

Основні ідеї:

Сформулював шість принципів політичного реалізму:

1. Політика, як і суспільство в цілому, керуються об'єктивними законами, укоріненими в людській природі, саме в якій і містяться об'єктивні закони, що регулюють суспільно/політичні відносини.
2. Ключовим є «поняття інтересу, вираженого у термінах влади» і вимагає раціональної політики. Така політика правильна, бо вона мінімізує ризики та максимізує переваги. Водночас раціональність політики залежить також від її моральних і практичних цілей.
3. Політичний реалізм переконаний у тому, що змінити існуючий світ можна лише за допомогою вмілого використання об'єктивних законів, а не шляхом підпорядкування політичної реальності якомусь абстрактному ідеалу, що відмовляється визнати такі закони.
4. Визнання морального значення політичної дії, але при цьому моральні вимоги повинні розглядатися не як абстрактні та універсальні норми, а в конкретних обставинах місця і часу. Тому вища мораль у міжнародній політиці - це поміркованість і обережність. Індивід може принести себе у жертву універсальним моральним принципам.

5. Відмова ототожнювати моральні прагнення будь-якої нації з універсальними моральними нормами. Одна справа - знати, що нації підпорядковуються моральному закону в своїй політиці, а зовсім інша -- претендувати на знання того, що добре і що погано в міжнародних відносинах.

6. Політичний реалізм виходить із визнання плюралістичної концепції природи людини. Реальну людину треба розглядати в комплексі, але при цьому враховувати при аналізі відносну самостійність окремих сторін її буття (економічної, моральної, релігійної).

Основні положення політичного реалізму: 1) Національний інтерес має бути вищим за всі інші міркування, принципи та норми міжнародного життя. Розрізняють постійні (інтереси національної безпеки – захист території, населення, державних інституцій від будь-яких загроз; національні економічні інтереси – розвиток зовнішньої торгівлі, зростання інвестицій, захист національного капіталу за кордоном; інтереси з підтримки світового порядку – взаємини із союзниками, вибір зовнішньополітичного курсу) та проміжні (інтереси виживання – подолання загрози самому існуванню держави; життєві інтереси – запобігання можливості завдання шкоди безпеці та добробуту нації; важливі інтереси – запобігання потенційній серйозній загрозі для держави; периферійні інтереси – проблеми локального характеру) національні інтереси; 2) сила є головним знаряддям та критерієм успіху і престижу нації на міжнародній арені.

Важливою категорією політичного реалізму є категорія «сили». Постійна боротьба за силу – головна поза-історична реальність суспільного життя. Міжнародна політика розглядається з погляду боротьби за силу. Сила, що використовується з певною метою у зовнішніх відносинах, становить для них сутність світової політики. Представники політичного реалізму розглядають силу міжнародного актора, насамперед держави, як щось властиве йому з самого початку, як його невід'ємну властивість. Тому, Г. Моргентау розглядає міжнародну політику як політику сили, не проводячи різниці між

силою, могутністю, владою і впливом, виражає все це одним терміном «power», який виступає як узагальнена характеристика для позначення цілі та засобу політики держави на світовій арені. Сила – це сукупність всіх можливостей, що ними користується політичний суб'єкт для задоволення своїх інтересів. Сила – вирішальна умова могутності як здатності нав'язувати свою волю й примушувати інших йти на поступки. Г. Моргентау виділяє наступні елементи сили: воєнні ресурси, промисловий потенціал, природні ресурси, геостратегічні переваги, чисельність населення, культурні характеристики (національний характер), національна мораль, якість дипломатії і державного керівництва.

Джозеф Най - молодший (народ. 1937) запропонував термін «м'яка сила» (soft power).

Основні праці: «М'яка сила: Засоби успіху у світовій політиці».

Основні ідеї:

М'яка сила – це здатність робити так, щоб власні інтереси ставали, завдяки їхній моральній/культурній привабливості, інтересами інших, полегшуючи таким чином досягнення політичних цілей. Силові ресурси в такому разі міститимуть культуру, політичні цінності та моральне підґрунтя зовнішньої політики держави. До ресурсів на які спирається м'яка сила, належать цінності, що сповідуються державою, стандарти її внутрішньої політики та переважні форми ведення зовнішніх відносин. До показників, за якими можна спробувати виміряти м'яку силу держав, належить, наприклад, кількість експортованих фільмів, музичних дисків і книжок, а також розмір аудиторії, яка їх дивиться, слухає або читає, кількість іноземних студентів, кількість туристів тощо. Зазначені критерії нечіткі, і прямого зв'язку між цими кількостями й ефективністю зовнішньої політики немає, але вони дозволяють охопити таке абстрактне поняття, як міжнародний авторитет країни. Застосування м'якої сили створює у світі образ держави, колективні уявлення про її можливі наміри та бажання. Привабливість ідей і цінностей

багатьма дослідниками вважається об'єктивною - так, демократія та мир мають подобатись всім і служити природними джерелами привабливості ідеології, що ставить їх за мету. Однак, привабливість будь-чого є результатом процесу комунікацій між акторами з власними уявленнями про порядок речей, а отже, має природу соціального конструкту. А це означає, що об'єктивних цінностей немає, а привабливістю будь-яких ідей можна маніпулювати, збільшуючи або зменшуючи її за допомогою засобів комунікації. Завдяки привабливій культурі держава може впливати на суспільну думку в інших країнах, у такий спосіб визначаючи й систему їхніх державних пріоритетів.

Теоретики взаємозалежності (Р. Кеохейн і Дж. Най) звернули увагу на перерозподіл сили у взаємодії міжнародних акторів, на переміщення основного суперництва між ними з воєнної сфери у сфери економіки, фінансів тощо та на збільшення у зв'язку з цим можливостей малих держав і недержавних суб'єктів міжнародних відносин.

До зовнішньополітичних цілей США Дж. Най відносив: гарантування безпеки існуючим територіальним кордонам та інституціям США; протидія з боку США спробам будь-якої держави встановити свою гегемонію у Старому Світі; сприяння створенню та підтримці такого міжнародного порядку, який забезпечував би можливість збереження демократичних цінностей у масштабах планети.

Самуель Хантінгтон (1927 – 2008)

Основні праці: «Зіткнення цивілізацій».

Основні ідеї:

1. В XX ст. відносини між цивілізаціями змінились: від переважання односпрямованого впливу західної цивілізації на всі інші до усталеної взаємодії всіх цивілізацій.
2. «Ера Заходу» закінчилась і почався «бунт проти Заходу»

3. Захід розпочав рух від фази «воюючих держав» до фази «універсальної держави»: держави Заходу об'єднуються у дві напів-універсальні держави в Європі та Північній Америці, пов'язані між собою складною мережею формальних і неформальних зв'язків.
4. Майбутнє людства визначатиметься взаємодією семи-восьми основних цивілізацій: західної, конфуціанської, японської, ісламської, індуїстської, слов'яно-православної, латиноамериканської, і, можливо, африканської.
5. Релігія дедалі більшою мірою втручається у міжнародні відносини.
6. «Серцевинна держава» - це наймогутніша або основна у культурному відношенні держава певної цивілізації.
7. Імовірність появи глибоких розколів значно вище у «надтріснутих» країнах, де великі групи населення належать до різних цивілізацій. Сили відштовхування віддаляють їх і вони тяжіють до цивілізаційного магніту в іншій державі, виникають проблеми зі збереженням єдності.
8. Спільні інтереси можуть зумовити співробітництво між державами різних цивілізацій.
9. «Майбутня світова війна, якщо вона розпочнеться, буде війною між цивілізаціями»
10. Дві умови для підтримання миру в багато-цивілізаційному світі: утримання серцевинних держав від втручання у конфлікти всередині інших цивілізацій; ведення переговорів між серцевинними державами про припинення війн на лініях розламів між державами або групами, що належать до їх цивілізацій.
11. Динамізм ісламу є постійним джерелом багатьох відносно малих війн на лініях розламу.

Карл Дойч (1912 - 1992).

Основні праці: «Нерви управління: моделі політичної комунікації та контролю», «Націоналізм та його альтернативи», «Політика та уряд».

Основні ідеї:

Комунікаційний підхід ґрунтується на принципі ізоморфізму, згідно з яким усі соціальні процеси підпорядковуються закономірностям, які збігаються із закономірностями, виведеними за допомогою кібернетики. Головним показником цих процесів є масштаби обміну між взаємодіючими сторонами. Інтеграція – це головним чином розвиток мережі соціальних зв'язків, тобто комунікації. Розвиток зв'язків між державами веде до утворення політичного співтовариства за умови, що тягарі та можливості для кожної держави будуть урівноваженими. Реальним шляхом досягнення інтеграції – створення «співтовариств безпеки», члени яких не боротимуться один з одним фізично, а вирішуватимуть спори в інший спосіб.

Тема 5. Альтернативні теорії розвитку міжнародних систем.

Світ-системні теорії А. Г. Франка, І. Валлерстайна. Концепція глобальної архітектури міжнародних відносин А. Етціоні.

Теорія залежності – це теорія системного рівня, основним об'єктом уваги якої є міжнародна система та процеси (передусім економічні), які в ній тривають. Міжнародна система складається з держав, але ключову роль відіграють не окремі з них, а дві великі групи – держави центру та периферії. Глобальна економічна система функціонує в такий спосіб, що постійно забезпечує розвиненим державам переваги за рахунок держав, що розвиваються.

Андре Франк (1929-2005) – німецький економіст, здійснив глибоку теоретичну розробку відносин між центром і периферією.

Основні праці: «Криза у Третньому світі», «Динаміка світової кризи», «Європейський виклик».

Основні ідеї:

1. Розрізняв нерозвиненість та недорозвиненість; нерозвиненість – це стан, коли держава не використовує наявні в неї економічні ресурси, наприклад, землю, через те, що є виключеною з капіталістичного виробництва з якихось причин; стан недорозвиненості: прибуток від розвитку економіки концентрується в країнах центру (метрополіях) завдяки специфічній структурі капіталістичної системи, як наслідок розвиток країн периферії уповільнюється, а згодом вони опиняються в стані залежності.

Світ-система – гетерогенний тип історичної системи, що є основною одиницею розвитку у світ-системному підході, який виник на основі критики лінійної та цивілізаційної моделей. Країни світ-системи поділяються на центр, напів-периферію та периферію. Засаднича риса світ-систем – це перерозподіл ресурсів від периферії до центру через механізм нееквівалентного обміну.

Іммануїл Валлерстайн (1930-2019). Засновник світ-системного аналізу. Предметом свого аналізу робить не суспільства, а історичні системи.

Основні праці: «Модерна світ-система», «Капіталістична світ-економіка», «Раса, нація, клас: нечіткі ідентичності», «Геополітика та геокультура: Есеї про світ-систему, що змінюється», «Чи має капіталізм майбутнє?».

Основні ідеї:

1. Розвиток «сучасної світ-системи» зумовлюється змінами гегемонії. Вона означає, що одна держава має геополітичну можливість створювати стабільні системи нерівномірного суспільного розподілу влади. Матеріальна база гегемонії – більша ефективність цієї держави в агропромисловому виробництві, торгівлі та фінансах, що забезпечує не тільки панування на світовому ринку, а й активне проникнення на внутрішні ринки інших країн. Гегемонія – це кінцева фаза рухомого континууму, який характеризується відносинами між великими державами. На початку континууму відбувається гостра конкурентна боротьба в умовах відносної рівноваги сил. Гегемонія відображає здатність певної держави перетворити одну частину міжнародної системи на своїх клієнтів, а іншу – змусити захищатися.

2. Сьогодні США вступили у фазу занепаду власної гегемонії, яку вони підтримували з 1945 р. Тиск на них стане значно сильнішим, ніж будь-коли в історії країни. Незважаючи на економічний занепад, США залишаються найсильнішою країною світу у військовому та політичному плані.

Амінай Етціоні (народ. 1929 р.). Автор концепції стадій політичної уніфікації.

Основні праці: «Активне суспільство: теорія соціальних та політичних процесів», «Від імперії до співтовариства».

Основні ідеї:

Політичне співтовариство має контроль над використанням засобів насильства, є інтегрованим. Воно характеризується такими ознаками:

1. Має ефективний контроль над використанням засобів насильства, при цьому може делегувати частину цієї монополії окремим членам;
 2. Має центр прийняття рішень, який може значною мірою впливати на розподіл ресурсів та винагороду в цілому;
 3. Є домінуючим фокусом політичної ідентифікації для переважної більшості політично свідомих громадян.
- Виділяє наступні стадії політичної уніфікації:
- 1) «Передуніфікаційний стан», в якому розкриваються сприятливі або несприятливі для інтеграції характеристики одиниць, що об'єднуються, а також для навколишнього середовища та системи, що утворюється;
 - 2) Власне процес об'єднання, в якому виявляються рушійні сили інтеграції та сфери її поширення;
 - 3) Завершальна стадія, що характеризується певним досягнутим ступенем інтегрованості.

Список рекомендованих джерел.

Основні

1. Автомонова Т.І. Самореалізація людини в інтерпретації Е. Тоффлера // Вісник національного авіаційного ун-ту. – Сер.: «Філософія. Культурологія». – 2010. - №2 (12). – С.82-85.
2. Андрущенко Т.В. «Розкол цивілізацій»: варіант Хантингтона // Нова парадигма. – 2009. – Вип. 86. – С.87-98.
3. Андрущенко Т.В. Політика завтрашнього дня: варіант Хантингтона // Нова парадигма. – 2009. – Вип. 87. – С.129-138.
4. Андрущенко Т.В. С. Хантингтон: зіткнення цивілізацій як політичний прогноз // Гілея. – 2009. – Вип.23. – С. 365-373.
5. Аристотель. Политика / Сочинения: в 4-х т. Т.4. - М.: Мысль, 1983. - С. 375-644.
6. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. - М.: Текст, 1993. - 303 с.
7. Арон Р. Опій інтелектуалів. - К.: Юніверс, 2006. - 272 с.
8. Бурдьє П. Социология политики. - М.: Социологос, 1993. - 336 с.
9. Байдич К. Теорія другого модерну в системі ідей У. Бека // Панорама політологічних студій. – 2011. – Вип. 5-6. – С. 235-242.
10. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
11. Бельська Т. Глобалізація як фактор трансформації владно-суспільних відносин // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. - №1 (13). – С.72-78.
12. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні перспективи. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
13. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. – К., 2006. – 204 с.
14. Бжезінський З. Стратегічне бачення : Америка і криза світової влади. – Л. : Літопис, 2012. – 168 с.

- 15.Вебер М. Политика как призвание и профессия. - М.: Прогресс, 1990. - С. 644-706
- 16.Гелей С., Рутар С. Політологія. - К.: Знання, 1999. - 427 с.
- 17.Гелд Д. Глобалізація / антиглобалізація. - К., 2004. - 180 с.
- 18.Герасіна Л.М. Проблема впливу міжнародних організацій на сучасний світовий політичний процес // Вісник Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого. - Сер.: «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». - 2014. - №2. - С.98-107.
- 19.Герст И. Сумніви в глобалізації. - К., 2002.
- 20.Гідденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. - К., 2004. - 100 с.
- 21.Гужва О. Глобалістика і футурологія: концептуалізація понять // Віче. - 2011. - № 20. - С.16-18.
- 22.Даль Р. Введение в зкономическую демократию. - М.: Наука, 1990. - 200 с.
- 23.Даль Р. Введение в теорию демократии. - М.: Наука, 1992. - 234 с.
- 24.Даль Р. О демократии. - М.: Аспект-Пресс, 2000. - 200 с.
- 25.Дюверже М. Политические партии. - М.: Академический Проект, 2000. - 538 с.
- 26.Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. - К.: Смолоскип, 2006. - 788 с.
- 27.Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології. - К., 2009. - 518 с.
- 28.Лібералізм: Антологія / Упорядники Олег Проценко, Василь Лісовий. - К.: Смолоскип, 2002. - 1126 с.
- 29.Маласай Т.М. Дилема «глобалізм – альтерглобалізм» в контексті кризових тенденцій глобалізації // Вісн. Дніпропетр. Ун-ту. - Сер.: «Філософія. Соціологія. Політологія». - 2013. - Т.21. - Вип. 23 (1). - С. 114-118.
- 30.Масуда Й. Комп'ютопія // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - №6. - С.36-50.

- 31.Машура Х.А. Рух антиглобалістів як протидія знищенню державного суверенітету // Наукові праці. - Сер. «Політологія». - 2012. - Т. 197. - Вип. 185. - С.89-91.
- 32.Мішук М.Б. Громадянське суспільство в соціальній доктрині католицизму // Модернізація політичної системи сучасної України: стан та перспективи розвитку : зб. наук. праць. - Луганськ, 2011. - С.159-160.
- 33.Матвеев С.А., Буланенко Л.С., Михеев С.А. Политология. - Х.: Одиссей, 2006.-320 с.
- 34.Націоналізм: Антологія / Упорядники Олег Проценко, Василь Лісовий. - К.: Смолоскип, 2000. - 872 с.
- 35.Політологія / За ред. Бабкіна О.В., Горбатенка В.П. - К.: ВЦ, 2006. - 568 с.
- 36.Політологія: наука про політику: Підручник / За ред. В. Г. Кремень, М. І. Горлач. - Київ- Харків: Єдинорог, 2002. - 640 с.
- 37.Поппер К. Открытое общество и его враги. - М.: Ника-Центр, 2005. - 800 с.
- 38.Растоу Д.А. Переходи к демократии: попытка динамической модели // Полис.- 1996.-№5.-С. 5-15.
- 39.Самойлов О.Ф. Теорія та практика антиглобалістського руху // Проблеми міжнародних відносин. - 2014. - Вип.9. - С.238-251.
- 40.Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила. - Х.: Акта. - 688 с.
- 41.Тоффлер Е. Третья хвиля. - К.: Всесвіт, 2000. - 480 с.
- 42.Тоффлер Э. Шок будущего. - М.: АСТ, 2001. - 560 с.
- 43.Фукуяма Ф. Великий крах: людська природа і відновлення соціального порядку. - Л.: Кальварія, 2005. - 380 с.
- 44.Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек.- Москва: «АСТ- Москва»: Хранитель, 2007.- 588 с.

Допоміжні

1. Аккулов С. Міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент врегулювання воєнно-політичних конфліктів // Політичний менеджмент. - 2005. - №2. - С. 165 - 172.

2. Бабкін В.Д. Державна влада і опозиція //Правова держава: щорічник наукових праць - Вип. 7. - К., 1996.
3. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. - 109 с.
4. Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребало В. А. Політична культура сучасної молоді - К.: А.Л.Д., 1996. - С. 41 - 65.
5. Безродна В.І. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні у контексті модернізації // Держава і право. - 2002. - Вип.17. - С.12-23.
6. Бей О. Як облаштувати федеративну державу. До питання адміністративної реформи в Україні //Політика і час. - 2000. - №3-4. - С.72-84.
7. Білоус А.О. Політико-правові системи: Світ і Україна. - К.:АМУПП 1997. - 200 с.
8. Буцевичський В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення // Нова політика. - 1999. - № 1. - С. 48-51.
9. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади. - К.: Інститут соціальної та політичної психології АПН України, 2005. - 492 с.
10. Винайдення традиції /За ред. Е.Гобебаума та Т.Рейнджера. - К.: Ніка-Центр, 2010.-448 с.
11. Глобальні модерності /За редакції М.Фезерстоуна, С.Леша, Р.Робертсона. - К.: Ніка-Центр, 2008. - 400 с.
12. Євтух В.Б, Трощинський В.ГІ. Етнонаціональна структура українського суспільства. - К.: «Наукова думка», 2004. - 342 с.
13. Киселев И.Ю. Образы государства в международных отношениях: механизмы трансформации // Полис. - 2003. - №3. - С.50-57.
14. Клямкин И.М. Какой политический режим возможен сегодня в России // Полис- 1993- № 5. - С.49-54.
15. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні //Сучасність. - 2000.- № 2. - С.12-15.

16. Котигоренко В. Бути чи не бути етнічним конфліктам в Україні? // Політичний менеджмент. - 2008. - №5. - С. 85 -103.
17. Кривицька О. Межрегіональний «розкол» України: чинники поглиблення // Політичний менеджмент. - 2008. - №2. - С.51 - 65.
18. Кузьмин А.С., Мелвин Н.Дж., Нечаев В.Д. Региональные политические режимы в постсоветской России: опыт типологизации // Полис - 2002, № 3. - С.142-155.
19. Левин И.Б. Глобализация и демократия // Полис. - 2003. - №2. - С.53-70.
20. Лейпхарт А. Конституционные предпосылки для новых демократий // Полис. - №2 - 1995. - С.135 - 146.
21. Лісовий В.С. Культура - ідеологія - політика. - К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. - 352 с.
22. Лысюк А. И. Беларусь, Россия, Украина: потенциал конфликтности (попытка сравнительного анализа) // Украина: зона противоречий. - Луганск: Знание, 2005. - С.129-160.
23. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномену кризи у політичних дослідженнях // Політичний менеджмент. - 2008. - № 6. - С. 16-29.
24. Михальченко М. Політична система в Україні: що ми модернізуємо? // «Віче». -2011.- №1.-С.27-30.
25. Никовская Л. И. Сложносоставной конфликт как инструмент анализа трансформации и кризиса // Полис. - 2009. - №6. - С.83-94.
26. Новакова О. Політична еліта України: проблема демократичної консолідації // Політичний менеджмент. - 2007. - Спецвипуск: Покликання і відповідальність політичної еліти та її лідерів. - С. 72-79.
27. Павко А. І. Біля витоків формування політичних концепцій елітаризму: Парето В., Моска Г., Міхельс Р. // Український історичний журнал. - 2008. - № 2. -С. 91-100.
28. Пахарев А. Д. Історичні витоки виникнення та еволюція політичних еліт в Україні // Трибуна. - 2009. - № 9/10. - С. 19-23.
29. Пахарев А. Политическое лидерство и лидеры. - К.: Знамя Украины,

2001. - 270 с.

30. Пилипенко В., Привалов Ю., Ніколаєвський В. Владна еліта у контексті суспільного розвитку. - К.: Фоліант, 2008. - 158 с.

31. Політологія. Кінець XIX - перша половина XX ст.: Хрестоматія /За ред.

32. Примуш М. Політичні конфлікти та їх типи // Політичний менеджмент. - 2010. - №1. - 0:96-104.

33. Проколов Д. Нове актуальне дослідження системних основ наукового аналізу політики // «Віче». - 2011. - № 24. - С. 11-14.

34. Пухкал О. Політична еліта і громадянське суспільство в Україні: становлення і взаємодія // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. - 2009. - № 4. - С. 192-201.

35. Ріктор Т. Л. Управлінська еліта як стратегічний ресурс побудови держави: проблеми та перспективи // Економіка та держава. - 2009. - № 2 (74). - С. 76-78.

36. Рудич Ф. М. Політичний клас, правляча еліта, їх роль у визначенні й здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики Української держави // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - К, 2008. - Вип. 38. - С. 8-22.

37. Соловьев А.И. Три облика государства - три стратегии гражданского общества // Полис. - 1996. - №6. - С.29-38.

38. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання». - К.: Альтерпрес, 2004.-172 с.

39. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / Монографія національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. — К.: НІСД, 1999. - 384 с.

40. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти - К.: МАУП, 2002. - 487 с.

41. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая

стабильность // Полис - 1992. - № 5-6. - С. 156-162.

42. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія: Підручник. - К.: Центр учбової літератури, 2010 - 472 с.

43. Шмачкова Т.В. Мир политических партий // Полис. - 1992. - N 1-2. - С.226 - 233.

44. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Полис. - 1996. - №5. - С. 16-27.

Навчальне видання

**КОВАЛЬ Ігор Миколайович
МАЙСТРЕНКО Юлія Іванівна**

ІСТОРІЯ, КОНЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Навчально-методичний посібник

Надруковано в авторській редакції
з готового оригінал-макета

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,86.
Тираж 300 прим. Зам. № 587 (63).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21

Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17 (048) 7-855-855

e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.